



5. Kampen i gråsonene av debatten: en studie av deltakere i opphetede og aggressive nettdebatter

Marjan Nadim og Kjersti Thorbjørnsrud

Sammendrag Opphetede og aggressive nettdebatter i kommentarfelt og på sosiale medier er kjennetegnet av personangrep, fiendtlighet og stigmatisering av utsatte grupper i samfunnet – de er altså preget av grenseoverskridende ytringer som utfordrer sosiale og kulturelle normer for hvordan det er akseptabelt å ytre seg. Det er nettopp i disse «gråsonene» noen av kampene om ytringsfrihetens grenser foregår. For å finne ut hvorfor folk deltar i slike debatter, og hvordan de selv begrunner og legitimerer grenseoverskridende debattatferd, har vi snakket med dem det gjelder, direkte. Deres stemmer og perspektiver vil komme til uttrykk her. I kapitlet viser vi at det går et skille mellom grenseoverskridende meningsinnhold, som utfordrer normer for hva det er akseptabelt å ytre, og grenseoverskridende språkbruk, som utfordrer normer for *hvordan* det er akseptabelt å ordlegge seg.

Nøkkelord ytringsfrihet | nettdebatter | hatefulle ytringer | hets | sosiale medier

«'Debatter' er litt av et ord å bruke om veldig mye av det vi ser der ute. Rett og slett. For det meste er det bare skriking til hverandre fra hver sin skyttergrav.»

Ordene tilhører en av dem som engasjerer seg i de mange opphetede og aggressive debattene på sosiale medier. Slike debatter preges av det vi kaller *grenseoverskridelser* – der deltakerne utfordrer sosiale og kulturelle normer og i noen tilfeller også juridiske grenser – både for *hva* man kan mene og hevde, og for *hvordan* man uttrykker seg. Her diskuteres gjerne politisk betente temaer gjennom innlegg som kjenne-tegnes av personangrep, krenkelser, aggressiv språkbruk og skjellsord og/eller bruk av stigmatiserende og nedverdiggende karakteristikk av enkelte grupper i sam-

funnet. Debattanten sitert over hevder at nettdebattene ofte ligger fjernt fra idealene om en opplyst og demokratisk samtale. De er en kilde til bekymring og diskusjon for både myndigheter, forskere og andre aktører som er opptatt av tilstanden til den offentlige debatten.

I de digitale medieplattformenes spede begynnelse, rundt årtusenskiftet, var det stor optimisme knyttet til at vanlige folk fikk muligheten til å ytre seg og delta i offentlig debatt på en helt annen måte enn før. Man så for seg nye muligheter for en åpen og demokratisk samtale, der idealene om bred og mangfoldig meningsutveksling «nedenfra» kunne realiseres.¹ Men etter hvert som interaktive medier tok form og deltakelse i kommentarfelt og i sosiale medier ble et massefenomen, økte bekymringen for hva dette nye rommet for debatt faktisk innebar. Fra å inngi håp om en ny giv for det deliberative eller *rådslagende* demokratiet ble plattformene etter hvert sett mer som katalysatorer for hets og hat, desinformasjon, polarisering og mistillit og ekskludering og utstøting.²

I dette kapitlet utforsker vi hva som driver opphetede og aggressive nettdebatter. Vi er dermed opptatt av *gråsonene* i den offentlige debatten. Dette er omlandet av det Daniel C. Hallin betegner som en avvikssfære, der deltakerne utfordrer sosiale, kulturelle og juridiske grenser for hva som anses som akseptabelt å ytre.³ Vi undersøker denne avvikssfæren eller gråsonen fra en ofte oversett vinkel, nemlig fra perspektivet til dem som *selv deltar* i opphetede og aggressive nettdebatter. Vi undersøker hvilke motivasjoner de har for å delta i slike debatter, og hvordan de selv begrunner og legitimerer sin debattatferd. Vi argumenterer for at det er nyttig å skille mellom innlegg som er preget av *grenseoverskridende meningsinnhold* – altså ytringer som utfordrer normene for hva det er akseptabelt å ytre – og innlegg som først og fremst er preget av *grenseoverskridende språklige virkemidler* – altså ytringer som utfordrer normene for hvordan det er akseptabelt å ytre seg.

Kapitlet er basert på dybdeintervjuer med personer som aktivt deltar i opphetede og aggressive nettdebatter i sosiale medier.⁴ Dette er personer som deltar i offentlig tilgjengelige debatter som preges av at de er opphetede, emosjonelle og aggressive, og som selv kan utfordre sosiale og kulturelle normer for hva det er akseptabelt å ytre gjennom aggressiv og fiendtlig nettatferd. Dette inkluderer for eksempel bruk av personangrep, krenkelser, aggressiv språkbruk og skjellsord

1 Se for eksempel Quandt, «Dark Participation.» *Media and Communication* 6, 4 (2018): 36-48.

2 For en grundig gjennomgang, se: Rauch, *The Constitution of Knowledge* (Washington, District of Columbia: Brookings Institution Press, 2021).

3 Hallin, *We Keep America on Top of the World* (London: Routledge, 1994). Se kapittel 1 for en nærmere drøfting.

4 Dette kapitlet er basert på Nadim mfl., *Gråsoner og grenseoverskridelser på nettet* (Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 2021).

og/eller bruk av stigmatiserende og nedverdiggende karakteristikk av enkelte grupper i samfunnet. En slik kvalitativ studie gir et viktig innblikk i hvordan debattantene selv forstår og legitimerer sin debattatferd, og kan bidra med innsikt i noen av dynamikkene som kan føre til at debatter eskalerer til å bli grenseoverskridende. Før vi viser hvordan nettdebattantene selv reflekterer over egen atferd og bruk av virkemidler, ser vi på hvordan forskningen har nærmet seg denne typen kommunikasjon fra to vinkler: via en litteratur om kjennetegn ved kommunikasjon på nettet og det som omtales som «flaming», og via en litteratur om ideologiske grupper og deres tilstedeværelse på nettet.

GRENSEOVERSKRIDENDE NETTATFERD

I dette kapitlet ønsker vi å se nærmere på bakgrunnen for at nettdebatter blir opphetede og aggressive. Vi er dermed interessert i aggressiv eller fiendtlig nettatferd. Dette handler ikke om kritikk og uenighet mellom meningsmotstandere i seg selv, men om ytringer som ut fra vanlige normer for samtale og diskusjon oppfattes som respektløse og fiendtlige. Vi refererer til denne typen debattatferd som *grenseoverskridende*. I den engelskspråklige forskningslitteraturen brukes gjerne begrepene *flaming* eller *incivility* for å betegne denne typen nettatferd.⁵ Ordbruken er her ofte preget av 1) ukvemsord eller skjellsord som ikke inngår i vanlig dagligtale, 2) personangrep, der folk omtaler hverandre ut fra stigmatiserende karakteristikk, og/eller 3) ytringer som stigmatiserer enkeltgrupper i samfunnet og tillegger dem lavere verdi.

Nettdebattene vi her er interessert i, befinner seg i det vi kan kalle gråsonene av den offentlige debatten. Her utfordres sosiale, kulturelle og juridiske grenser for hva som anses som akseptabelt å ytre. Samtidig er det tvetydig hvor disse grensene går. Det noen oppfatter som klare grenseoverskridelser, kan andre oppfatte som helt akseptabelt. Det vi betegner som grenseoverskridende debattatferd, kan innebære ytringer av ulik alvorlighetsgrad: fra ytringer som kan oppfattes som uvanlig aggressive i tonen, til direkte angrep på motpartens grunnleggende integritet og menneskeverd. Mens det meste av det som faller inn under vår forståelse av grenseoverskridende ytringer, vil være lovlige ytringer, kan de mest ytterliggående ytringene rammes av for eksempel straffebestemmelsene om hatefulle ytringer (rettet mot noens minoritetstilhørighet) eller trusler.

5 Hutchens mfl., «How Could You Think That?!?!: Understanding Intentions to Engage in Political Flaming.» *New Media & Society* 17, 8 (2015): 1201–19.

HVORFOR KOMMUNIKASJON PÅ NETTET OFTE BLIR OPPHETET OG AGGRESSIV

I en rekke studier har man vært opptatt av hvordan egenskaper ved selve debattformatet og kommunikasjon på nettet kan bidra til opphetede og aggressive uttrykksformer. Utgangspunktet for denne forskningen er at kommunikasjon på nett i større grad ser ut til å bli preget av polarisering, fiendtlighet og grenseløs atferd enn kommunikasjon som foregår ansikt til ansikt.⁶

En forklaring som ofte løftes fram, er at digital kommunikasjon innebærer et fravær av finmasket sosial informasjon, som tonefall, kroppsspråk og ansiktsuttrykk, og at dette gjør at folk ikke oppfatter eller tar inn over seg andres følelser og reaksjoner like godt som i en ansikt-til-ansikt-situasjon. Det bidrar til at man lettere misforstår hverandre og lettere tolker ytringer som mindre forsonende og mer provoserende.⁷ Dermed øker sannsynligheten for at man svarer skarpt tilbake.

I tillegg peker forskningslitteraturen på at fraværet av ansikt-til-ansikt-kommunikasjon gjør at opplevelsen av å opptre som et individ svekkes til fordel for opplevelsen av å opptre som en del av et kollektiv. Dette forsterkes av ulike grader av anonymitet i form av avatarer, kallenavn og en egen «nett-personlighet» som skiller seg fra den man ellers opptrer som. Slike former for anonymitet kan gjøre at enkelte føler at de kan si ekstreme ting uten å bli oppdaget, og uten å måtte stå til ansvar for det på samme måte som man må ellers.⁸ En sterk identifikasjon med egen gruppe kombineres gjerne med negative og stereotypiske oppfatninger om meningsmotstandere, der individuelle trekk og nyanser hos motdebattanter dempes ned, mens fortolkningen av andres innlegg farges av karikerte stereotypier.⁹

Flere nyere studier framhever at sosiale medier er designet for å vekke følelser og engasjement, der budskap som vekker harme og indignasjon hos folk, raskt spres. Algoritmene som ligger til grunn for spredning av innlegg på sosiale medier, nører opp under budskap som trigger engasjement og sinne, og selve debattinfrastrukturen kan slik bidra til å skape opphetede og aggressive debatter. Plattformene er bygget for å trigge impulsive og emosjonelle responser, og systemet med «likes»

6 Hmielowski mfl., «Living in an Age of Online Incivility: Examining the Conditional Indirect Effects of Online Discussion on Political Flaming.» *Information, Communication & Society* 17, 10 (2014): 1196–211.

7 Carter, «Type Me How You Feel: Quasi-Nonverbal Cues in Computer-Mediated Communication.» *ETC: A Review of General Semantics* 60, 1 (2003): 29–39.

8 Foxman og Wolf, *Viral Hate* (New York: Macmillan, 2013).

9 Moor mfl., «Flaming on Youtube.» *Computers in human behavior* 26, 6 (2010): 1536–46.

og deling oppmuntrer til å dele og poste innlegg preget av affekt og aggresjon, snarere enn mer dempede og nyanserte innlegg.¹⁰

Grenseoverskridende debattatferd forstås gjerne som en *uhemmet respons* eller som en motreaksjon på en opplevd aggresjon eller provokasjon.¹¹ Fangen og Holter finner for eksempel at rasistiske og hatefulle ytringer ofte reflekterer en emosjonell reaksjon på noe i debatten.¹² Ytringene framstår som relativt spontane og tilfældige, og som utløp for følelser av sinne og frustrasjon. Imidlertid finner de at andre debattanter bevisst bruker grove eller kontroversielle ord for å hisse opp stemningen og provosere andre mens de selv holder seg rolige. På deler av nettet, også i offentlige og åpne nettdebatter i sosiale medier, har det utviklet seg en kultur med høy aksept for grenseoverskridende ytringer. Her er overdrevet aggressiv og fiendtlig språkbruk blitt den normale måten å uttrykke uenighet på, og den brukes også til å teste og markere grenser, konkurrere og søke oppmerksomhet.¹³ Grenseoverskridelser blir da en *gruppenorm* heller enn et normbrytende unntak. Slik kan deltakelse i debatter som domineres av aggressiv og grenseoverskridende språkbruk, bidra til en sosialiseringsprosess der denne typen ytringer gradvis oppfattes som akseptable.¹⁴

I tillegg vil det å delta i debatter der man blir eksponert for opphetede og fiendtlige innlegg, i seg selv øke sannsynligheten for at man svarer på samme vis, gjennom såkalt *reaktiv aggresjon*, hvor aggressive innlegg genererer aggressive responser.¹⁵ I en befolkningsrepresentativ spørreundersøkelse fant vi selv spor av denne debattodynamikken: De som deltar i debatter med en hard tone, oppgir ofte at de har skrevet hetsende, hatefulle eller rasistiske kommentarer; samtidig er de også i langt større grad enn andre selv utsatt for slike kommentarer.¹⁶ Dette kan være en indikasjon på at harde språklige virkemidler, som personangrep og aggressiv og stigmatiserende språkbruk, utvikler seg til en sjargong i enkelte debatter, hvor debattantene blir både avsendere og mottakere av grenseoverskridende ytringer.

Samtidig er det viktig å understreke at det er et mindretall i befolkningen som deltar aktivt i nettdebatter, og særlig i opphetede og aggressive debatter på nettet.

10 Brandtzæg, «System 1 På Facebook.» *Samtiden* 2 (2019): 34–41; Papacharissi, *Affective Publics* (Oxford University Press, 2015).

11 Hmielowski mfl., «Living in an Age of Online Incivility.»

12 Fangen og Holter, «The Battle for Truth: How Online Newspaper Commenters Defend Their Censored Expressions.» *Poetics* 80 (2019).

13 Ask mfl., «Når jentene må inn i skapet: Seksuell trakassering og kjønnsfrihet i online dataspill.» *Norsk medietidsskrift* 22, 1 (2016); Jane, «Your a Ugly, Whorish, Slut.» *Feminist Media Studies* 14, 4 (2014): 31–46.

14 Hmielowski mfl., «Living in an Age of Online Incivility»; Hutchens mfl., «How Could You Think That?!?!»

15 Hutchens mfl., «How Could You Think That?!?!»

16 Nadim mfl., *Gråsoner og grenseoverskridelser på nettet*, 44–45.

I kapittel 4 i denne boken så vi at kun en liten andel av befolkningen er aktive i nettdebatter på sosiale medier, og at visse grupper, som kvinner og yngre personer, er klart underrepresentert. I en tidligere studie fant vi at om lag 5 prosent av befolkningen rapporterer at de jevnlig deltar i debatter med en hard tone på nettet, mens mellom 1 og 2 prosent er avsendere av netthets i form av hetsende, rasistiske eller hatefulle ytringer. Videre viste undersøkelsen at rundt 80 prosent aldri deltar i debatter med en hard tone, og at om lag 90 prosent aldri skriver hetsende, rasistiske eller hatefulle kommentarer på nettet.¹⁷

I studiene av hvordan kommunikasjonen på nettet ender i aggressiv eller fiendtlig verbal atferd, har man vært lite opptatt av debattantenes motiver for grenseoverskridende atferd. Heller enn individuell motivasjon er de opptatt av hvordan debattkonteksten på ulike måter skaper betingelser som senker terskelen for grenseoverskridende debattatferd. Imidlertid kan forskningen på ulike ideologiske grupper på nettet gi oss indikasjoner på hvorfor noen velger å ytre seg på denne måten. En viktig innsikt fra denne litteraturen er at de som står bak grenseoverskridende og aggressive innlegg, ikke nødvendigvis oppfatter det de skriver, som krenkende. I stedet kan de se på innholdet som opplysende, og motivasjonen for å bruke sterke språklige virkemidler er å nå gjennom med sine synspunkter eller spre kunnskap om og forsvare sin gruppe eller ideologi.¹⁸ Videre kan grenseoverskridende ytringer reflektere ytterliggående ideologier og fiendebildene de opererer med. For eksempel angriper debattanter med høyreekstrem ideologi særlig jøder, muslimer og andre minoriteter.¹⁹ Imidlertid argumenterer flere forskere for at en sentral motivasjon for grenseoverskridende språkbruk er et ønske om spenning, oppmerksomhet og en opplevelse av nettdebattene som et spill, mens ideologi framstår som mindre viktig.²⁰

Forskningen på opphetede og aggressive nettdebatter har altså fulgt to ulike spor: på den ene siden studier av særtrekk ved kommunikasjonen på nettet, og på den andre siden studier av hvordan ulike ytterliggående ideologiske grupper kommuniserer på nettet. Mens den første forskningstradisjonen har vært lite opptatt av hvilke prosjekter debattantene bringer med seg inn i nettdebattene, har

17 Nadim mfl., *Gråsoner og grenseoverskridelser på nettet*, 37–43

18 Erjavec og Kovačić, «'You Don't Understand, This Is a New War!' Analysis of Hate Speech in News Web Sites' Comments.» *Mass Communication and Society* 15, 6 (2012): 899–920; McNamee mfl., «A Call to Educate, Participate, Invoke and Indict: Understanding the Communication of Online Hate Groups.» *Communication Monographs* 77, no. 2 (2010): 257–80; Moor og Verleur, «Flaming on Youtube».

19 Southern Poverty Law Center, *The Year in Hate and Extremism 2019* (2020).

20 Buckels mfl., «Trolls Just Want to Have Fun.» *Personality and Individual Differences* 67 (2014): 97–102.; Erjavec og Kovačić, «'You Don't Understand, This Is a New War!'».

debattantenes ideologiske posisjon vært selve utgangspunktet for den andre tradisjonen. Vi trekker på begge tilnærmingene og er opptatt av hvordan debattanter – med ulike ideologiske posisjoner – forstår og begrunner sin deltakelse og debattatferd i opphetede og aggressive nettdebatter.

OM DEBATTANTENE I STUDIEN

I løpet av våren 2020 fulgte vi i perioder daglig debattene i utvalgte kommentarfelt og åpne grupper på Facebook, hvor vi hadde grunn til å tro at vi ville finne opphetede og aggressive debatter, blant annet på bakgrunn av intervjuer med en rekke nøkkelinformanter.²¹ Der identifiserte vi debattdeltakere som postet ulike former for grenseoverskridende innlegg, som vi inviterte til å la seg intervju. Vi hadde ikke tillatelse til å samle inn systematisk informasjon om debattdeltakerne; i de fleste tilfellene baserte vi utvalget på enkeltkommentarer som kunne anses som grenseoverskridende i språk, form og/eller innhold, i tillegg til et samlet inntrykk av debattantenes stil og fokus. Hovedutfordringen var likevel å få debattdeltakerne i tale. Flertallet av de vi kontaktet, svarte aldri på henvendelsen, mens noen meldte tilbake at de ikke ville snakke med forskere. Til sammen gjennomførte vi kvalitative dybdeintervjuer med ni debattanter med ulike politiske ståsteder, ulike interesseområder og ulik debattstil.

Av de ni debattantene vi har intervjuet, er syv menn og to kvinner, og to har etnisk minoritetsbakgrunn. Fem av informantene er i 30-årene, resten er mellom 40 og 70 år. Alle deltar aktivt i opphetede og aggressive debatter. Selv om de er plukket ut på grunn av sin grenseoverskridende debattstil, er det stort spenn i *hvor* grenseoverskridende de framstår. Noen opererer klart over grensen for det som vanligvis anses som akseptabelt. De kan ytre seg i gråsonen til ulovlige hatytringer eller uttrykke seg direkte truende mot motdebattanter, og opplever ofte sanksjoner for brudd på debattplattformenes retningslinjer, som å få kommentarer slettet eller kontoen sin deaktivert. Andre er aktive i debatter med mange grenseoverskridelser, men ytrer seg selv gjerne mer tvetydig med innslag av harde språklige virkemidler og personangrep.

Noen av informantene er sentrale bidragsytere i utvalgte debattfora, hvor de skriver lengre innlegg, har mange lesere og i noen tilfeller fungerer som moderatorer. De kan dermed ses som både debattanter og premissleverandører for debatt-

21 Nøkkelinformantene var ulike aktører som jobber med og følger grenseoverskridende eller ulovlige ytringer på nett, som moderatorer i kommentarfelt, representanter for sivilsamfunn og politiet.

ene. De fleste av våre informanter er ikke i arbeid, eller de sysselsetter seg helt eller delvis ved å produsere innhold til ulike nettsteder. Dermed har de tid og anledning til å debattere på nettet, og de beskriver det som en kilde til mening og engasjement.

Informantene representerer et bredt ideologisk spekter: Vi har intervjuet personer som identifiserer seg både langt til høyre og langt til venstre i det politiske spekteret. Noen av disse er organisert, og også sentrale i sine organisasjoner. Andre informanter ser på seg selv som apolitiske, men har noen temaer de er særlig opptatt av, for eksempel innvandring, religion, klima, barnevern eller samiske rettigheter.²²

Samtidig som informantene i undersøkelsen er aktive deltakere i opphetede og aggressive nettdebatter, er de kritiske til hvordan debattlandskapet de selv er en del av, fungerer. De uttrykker gjennomgående idealer om at debattene bør være basert på dialog og saklig og opplyst argumentasjon, og de opplever at nettdebattene de deltar i, befinner seg langt fra slike idealer, slik vi også så i sitatet innledningsvis. Informantene mener debattene er preget av lite produktive personangrep, i tillegg til aggresjon og usakligheter der folk «slenger ut» påstander uten å ha satt seg inn temaet. Likevel kan de selv bruke harde språklige virkemidler og tråkke over grensene for det som gjerne anses som akseptabel språkbruk. Hvorfor går det slik?

Vi vil først presentere hvordan debattantene forklarer sin deltakelse i opphetede og aggressive nettdebatter. Deretter analyserer vi hvordan informantene begrunner og legitimerer sin egen debattstil, og ser nærmere på ulike former for grenseoverskridelser hvor vi skiller mellom grenseoverskridende meningsinnhold og grenseoverskridende språkbruk. I dette kapitlet er vi mer opptatt av hvordan informantene forklarer, begrunner og legitimerer debattatferden sin, enn å analysere det de faktisk ytrer i debattene. Måten de velger å presentere seg selv og det de gjør på, sier oss noe om hvordan de forstår og forhandler grensene i «avvikssfæren».²³

DEBATTANTENES PROSJEKTER INN I NETTDEBATTENE

Debattantene i undersøkelsen oppgir ulike motivasjoner for å delta i nettdebattene, men de har til felles at de kommer til debattene med et *prosjekt* – de ønsker å oppnå noe ved å delta. Sånn sett skiller de seg fra det som beskrives i en del andre studier, hvor en hovedmotivasjon for å delta i nettdebatter ser ut til å være et ønske

22 Se Nadim mfl., *Gråsoner og grenseoverskridelser på nettet*, kapittel 2 for nærmere beskrivelse av metode og utvalg.

23 Jf. Hallin, *We Keep America on Top of the World*.

om underholdning og spenning, og hvor nettdebattene ses som et spill hvor det er om å gjøre å framprovosere reaksjoner hos andre.²⁴ Riktignok beskriver informantene at nettdebattene er en arena for underholdning og tidsfordriv: De liker å debattere og opplever det som meningsfylt. Samtidig beskriver de gjennomgående at deltakelsen tjener et formål. Det går et skille mellom dem som har et tydelig ideologisk prosjekt, og dem som beskriver formålet med debatt deltakelsen som å drive opplysning og spre kunnskap.

Debattantene som beskriver en *ideologisk eller politisk* motivasjon for å debattere på nettet, ønsker på ulike måter å ovebevise andre om – eller spre sitt syn på – verden. Det ideologiske prosjektet er kjennetegnet av en oss–dem–tenkning: Det er tydelige ideologiske posisjoner og klare fiendebilder. Dette finner vi igjen blant debattanter på ulike sider av det politiske spekteret, fra ytre venstre til ytre høyre.

Debattantene som er drevet av et ideologisk prosjekt, deler en oppfatning om at samfunnsutviklingen går feil vei, og at noe viktig står på spill. De opplever på ulike måter at vi står overfor en trussel. Daniel²⁵ plasserer seg på ytre venstre side politisk og setter ord på trusselen han opplever:

Dette har gått for langt. [...] Vi er jo i en klassekrig. Vi sitter her og det er åpenbart at fascismen rår og dette her er liksom ... du må prøve å gjøre noe før folk bokstavelig talt blir skutt.

Daniel opplever at vi nærmest er i en krigssituasjon hvor det er fare for at folk skal bli drept. For han, og debattantene på venstresiden, er det fascisme, rasisme og nynazisme som representerer den store trusselen.

For debattantene på ytre høyre og innvandrings skeptisk side er det er derimot innvandring og islam som representerer den store trusselen. De deler en forestilling om at det er for mange innvandrere i Norge, at innvandringstakten er for høy, og at integreringen av innvandrere er feilslått. En av debattantene oppsummerer hva frykten består i:

[...] de kommer for å ta, leve på NAV, og de bringer med seg dårlige kulturer. De kommer til å spille bort våre rettigheter, de fortrenger oss som folk.

I tillegg er debattantene på denne siden av det politiske spekteret opptatt av at islam, islamsk ideologi og sharia utgjør en trussel mot det norske samfunnet.

24 Buckels mfl., «Trolls Just Want to Have Fun»; Erjavec og Kovačič, «You Don't Understand, This Is a New War!».

25 Vi bruker pseudonymer for informantene og har endret på noen opplysninger for å sikre deres anonymitet.

Uavhengig av hva de er bekymret for – det være seg fascisme eller innvandring og islam – deler debattantene med et ideologisk prosjekt en opplevelse av at samfunnsutviklingen representerer en trussel. I tillegg opplever de at folk ikke ser eller tar på alvor hva som er i ferd med å skje. En sentral drivkraft for å delta i nettdebatter er dermed å bidra til å opplyse folk og vekke dem fra deres likegyldighet og ignorans. Det ideologiske prosjektet innebærer dermed en frustrasjon over folks naivitet, ignorans og likegyldighet, og en følelse av ansvar for å bidra til å opplyse og vekke folk om hva som står spill.

Mens de med et ideologisk prosjekt ønsker å spre kunnskap om sitt ideologiske ståsted, skiller andre debattanter seg ut ved at de beskriver det å bidra med *kunnskap, opplysning og refleksjon* som sitt primære mål, og framstiller dette som et apolitisk prosjekt. De fronter ingen tydelige ideologiske eller politiske standpunkter i intervjuene. I motsetning til informantene med et ideologisk prosjekt beskriver ikke denne gruppen nettdebattene som en kamp mot (menings)motstandere. Snarere framholder de at de ønsker å dele sin kunnskap og innsikt med andre.

Gunnar forteller for eksempel at han har lest seg opp på norsk og nordisk historie og funnet ut at samene har en rettmessig status som urfolk:

Så er det jo dette her om samene er urbefolkning. Det er de jo da ikke. Det er bevist. Så det er jo den debatten som går nå. Særlig i Troms og Finnmark. Og den er egentlig veldig saklig.

Påstanden om at samer ikke har rett på en status som urbefolkning, mener han følger logisk fra historien slik den «egentlig» er, og han beskriver debatten som saklig og faktaorientert. Selv når han blir spurt direkte om ikke dette kan oppfattes som et kontroversielt standpunkt, fastholder han at innleggene hans er apolitiske og faktabaserte, og han beskriver sin motivasjon for å delta i nettdebatter som et rent ønske om å diskutere historie og spre sine innsikter og sin kunnskap.

En annen debattant, Magnus, forklarer at han deltar i debatter «primært for å gjøre samfunnet bedre». Han framstiller seg selv som svært belest og ser det som sin oppgave å bidra med sin kunnskap for å få folk til å reflektere og for å skape en balanse mot «politisk korrekthet», som han mener «skaper en ubalanse og dårlig stemning i samfunnet». I en melding i forkant av intervjuet forklarer han sitt prosjekt i nettdebattene slik:

Noen ganger er det for å så frø, støtte «underdoggen», motarbeide ideologiske agendaer eller politisk korrekthet (psykisk lidelse/vrangforestillinger), tale imot misinformasjon og desinformasjon (psykisk krigføring), hjelpe folk å innse hvor liten holistisk innsikt og forståelse de besitter, intellektuell stimuli,

enkel underholdning (nesten trolling), eller noen ganger kun for å provosere til å tenke utenfor boksen eller på spissen. Bare for å nevne noen [grunner].

Han mener at han tar på seg et ansvar for å bidra til å balansere debatter og få folk til å tenke og reflektere. Han forteller at han diskuterer et bredt spekter av temaer som han har kunnskap om, som ruspolitikk, intelligens, bioteknologi og evolusjonsbiologi. I intervjuet fronter han ingen tydelig posisjon på disse temaene, og han vil ikke plassere seg politisk eller ideologisk, men det er mye som tyder på at han uttrykker kontroversielle og til dels krenkende og svært stigmatiserende påstander. Blant annet forklarer han at han jevnlig opplever alvorlige sanksjoner for brudd på Facebooks retningslinjer og ofte opplever å få kontoen sin deaktivert.

Skillet mellom debattantene som fronter et ideologisk prosjekt, og dem som er opptatt av kunnskap og opplysning, handler først og fremst om hvordan de selv framstiller og forstår hva de gjør, og i hvilken grad de posisjonerer seg opp mot definerte meningsmotstandere. Også de som presenterer seg som apolitiske, kan diskutere kontroversielle og politisk betente temaer, men de forstår debattvirksomheten sin som et rent kunnskaps- og opplysningsprosjekt.

Debattantene har imidlertid til felles at de på en eller annen måte opplever seg som en *motstemme* til det de opplever som en skjev, ensidig og konsensuspreget debatt. Samtidig varierer det hva de mener denne (feilaktige) konsensusen består i, og hva som skal til for å korrigere den. De opplever at de har en outsider-posisjon, og at det kan ha store omkostninger å ytre seg. Som Magnus beskriver:

Det er også veldig mange som vil kommentere og som er enig, men som ikke tør fordi de er redd for å enten miste jobb, bli meldt til barnevern og den type ting. Og det viser hvor polarisert samfunnet har blitt nå. [...] På grunn av livssituasjonen min så har ikke jeg noe å tape. Så jeg tør å være en røst for de som ikke kan si noe.

Han påpeker at siden han ikke har familie eller jobb, er det enklere for han å ta risikoen ved å ytre seg. Også flere av de andre debattantene er opptatt av at de har tatt på seg en rolle som en røst for andre som ikke tør, kan eller vil ta på seg omkostningene ved å delta i slike debatter.

HVORDAN LEGITIMERER DEBATTANTENE GRENSEOVERSKRIDENDE INNLEGG?

Hvordan forklarer, begrunner og legitimerer deltakere i opphetede og aggressive debatter sin debattatferd på nettet, som vi betegner som grenseoverskridende, hvor de utfordrer grensene for hva som sosialt, kulturelt og kanskje også juridisk oppfattes som akseptabelt å ytre?

Særlig debattantene med et ideologisk prosjekt beskriver debattene som en kamp, og de fastholder at «i krig er alt lov». Daniel, som vi møtte over, beskriver seg for eksempel som en «tastaturkriger», og forklarer: «Jeg er ganske ekstrem, men jeg er også i møte med veldig ekstreme greier.» Han forteller at han gjerne kan true og oppfordre til vold, men begrunner det med at det er en ren respons på (volds)trusselen fra hans politiske motstandere – både konkret, da han har opplevd å motta alvorlige trusler selv, og mer generelt fordi deres ideologi utgjør en trussel på liv og død. Ikke alle trekker det like langt, men flere legitimerer egen grenseoverskridende debattatferd med at saken de kjemper for – og trusselen de kjemper mot – på ulike måter rettferdiggjør harde virkemidler. Det er nødvendig med hardt skyts for å nå gjennom og vekke folk, og de mener at motstanderen uansett ikke fortjener bedre.

En annen sentral begrunnelse for egne grenseoverskridende innlegg er at de kun *svarer med samme mynt*. Dette trekkes fram som en sentral spillregel i debatten, både blant dem som ser på debatten som en ideologisk kamparena, og blant dem som ikke deler denne forestillingen. Arne er moderator på en debattside og er opp-tatt av at han ønsker en saklig debatt, der man oppriktig forsøker å forstå hva mot-debattanten prøver å si. Han forklarer at han imidlertid raskt endrer strategi hvis han ikke blir møtt med de samme idealene:

Hvis de starter med [stråmannsargumentasjon], så svarer jeg tilbake med samme mynt. [...] Hvis de åpner med en eller annen form for merkelapp, «ytre høyre» eller «rasist» eller noe sånt, da svarer jeg med samme mynt.

Magnus beskriver en lignende «tit-for-tat»-strategi:

Som oftest så er det misforståelser eller direkte personangrep på meg framfor å i det hele tatt debattere ytringen. Og da er som regel standarden satt til at jeg kan finne på å senke meg til deres nivå og erte de tilbake.

Debattantene refererer altså til debattmotstanderens debattstil for å legitimere sin egen aktivitet. De mener at de bare synker ned til nivået motstanderne har satt, og

erkjenner at det kan være usaklig og ufint. Likevel ser de på det som en rettfærdig gjengjeldelse på andres utilbørlige angrep.

Debattantene forklarer også at det kan være nødvendig å spisse formuleringene for å nå gjennom støyen i debatten. På spørsmål om det hender folk synes hun går over grensen, svarer Cecilie, som definerer seg som islamkritiker: «Noen ganger kan nok det hende. I noen tilfeller så generaliserer jeg jo for å få fram et poeng.» Magnus, som vi har sett at har et typisk opplysningsprosjekt inn i nettdebatten, mener at han ønsker å få folk til å tenke. For å oppnå dette må han nå gjennom og få folk til å reagere. Han forklarer debattstrategiene sine slik:

Den enkleste måten å få folk til å reagere er å få dem til å føle noe. Man kan dra den tilnærminga, veldig positiv og oppbyggende, men jeg har funnet ut at det er som regel langt mer effektivt å være ... ikke regelrett slem, men å være hard. Tøff kjærlighet, for å si det på den måten.

Han hevder at det kan være nødvendig å spille på negative følelser og være provoserende for å nå gjennom og få folk til å reflektere. Debattantene begrunner altså grenseoverskridende og provoserende ytringer med at det kan være nødvendig for å nå gjennom med budskapet de ønsker å formidle.

Felles for legitimeringsstrategiene vi har sett på til nå, er at debattantene anerkjenner at de krysser grensene for hva som anses som akseptabelt. Likevel mener de at debattstilen deres er berettiget, enten fordi kampen de kjemper eller andres debattatferd rettfærdiggjør det, eller fordi det er nødvendig for å nå gjennom med budskapet sitt.

I andre tilfeller fastholder debattantene at de kun kommer med fakta og nøytral informasjon, og oppfatter ikke ytringene sine som grenseoverskridende. De sier at de ikke forstår hvorfor kommentarene deres blir slettet, eller hvorfor andre reagerer på det de skriver. Magnus opplever jevnlig alvorlige sanksjoner for brudd på Facebooks retningslinjer. Selv om han kan innrømme at han bruker sterke virkemidler, mener han det er helt uforståelig hvorfor han får kommentarer slettet eller kontoen sin deaktivert. Han anerkjenner ikke at hans interesse for blant annet forskjeller mellom raser, genetikk og intelligens kan være kontroversiell, og fastholder at han kun opplyser om forskning og henviser til nøytral informasjon: «Det er også bare noe som det ikke er tillatt å prate om for da blir det oppfatta som at det er hatefullt, selv om det egentlig bare er nøytral informasjon.» Han underspiller det potensielt grenseoverskridende i virkemidlene han bruker og i meningsinnholdet han formidler, og beskriver heller debattstilen sin som i tråd med sokratiske opplysningsidealer. Flere av debattantene bagatelliserer på samme måte det kontrover-

sielle eller krenkende potensialet i det de skriver, og ufarliggjør egen språkbruk ved å legge vekt på den etymologiske bakgrunnen for begreper og uttrykk som andre kan oppfatte som problematiske, men som debattantene mener at blir misforstått.

Det er viktig å merke seg at det ikke er et én-til-én-forhold mellom debattantenes debattstil og hvordan de beskriver og legitimerer det de gjør. Innholdet i ytringen vi observerte, og det som ellers kommer fram om deres debattatferd, kan ligne på tvers av ulike legitimeringsstrategier, men debattantene forstår ytringene sine ulikt.

ULIKE FORMER FOR GRENSEOVERSKRIDELSER

Noe av forskjellen i hvordan debattantene forstår sine ytringer, henger sammen med i hvilken grad det er *meningsinnholdet* i det debattantene ytrer, eller *måten* de ytrer seg på, som utfordrer normene for hva som er akseptabelt å ytre. Debattantene ser ut til å lettere anerkjenne at de bruker grenseoverskridende språklige virkemidler, som personangrep og grove generaliseringer, mens de som heller bruker et tilsynelatende saklig og faktapreget språk til å formidle grove karakteristikk om grupper i samfunnet, i større grad toner ned egne grenseoverskridelser.

Kari, som har et sterkt islamfiendtlig ståsted, forteller for eksempel:

Jeg er ikke ... eller jo, jeg er konfronterende når jeg prater, men jeg sier ting på en annen måte. Som gjør at ... jeg tror ikke egentlig at de skjønner hva jeg sier.

Hun erkjenner at budskapet hun kommer med, er radikalt og kontroversielt, men forklarer at folk ikke nødvendigvis fanger opp det radikale i ytringene hennes fordi hun uttrykker seg på en mer neddempet måte enn sine meningsfeller. Hun sier blant annet at hun ikke får like sterke reaksjoner på sine ytringer som sine meningsfeller fordi hun formulerer seg annerledes. Inntrykket er at dette delvis er en bevisst strategi for å «gå under radaren» og delvis reflekterer hennes personlige uttrykksmåte.

Dette eksemplet illustrerer hvordan avsenderes språkføring og språkmektighet påvirker hvordan ytringene blir tolket. Språkbruken kan i seg selv prege hva debattantene selv, men også mottakerne, tolker som usaklig, hetsende og grenseoverskridende. For eksempel viser en studie at ofre for digitale krenkelsers vektlegger at hetsen de mottar, ofte har dårlig språk og er lite artikulert.²⁶

Det kan derfor være nyttig å skille mellom ytringer med et *grenseoverskridende meningsinnhold* – altså ytringer som utfordrer sosiale og kulturelle normer for hva

26 Eggebo mfl. (2016). *Erfaringer med digitale krenkelsers i Norge* (KUN-rapport 2016: 1).

som er akseptabelt å ytre – og ytringer med *grenseoverskridende språklige virkemidler* – som utfordrer normer om hvordan det er akseptabelt å ytre seg. Mens den siste kategorien av grenseoverskridelser kan være lettere å enes om og gjenkjenne, er ikke den første kategorien mindre viktig eller relevant i et ytringsfrihetsperspektiv.

I mange tilfeller vil selvfølgelig moderat språkbruk reflektere en moderat posisjon. Men forholdet mellom (grenseoverskridende) språkføring og meningsinnhold er ikke gitt. Fangen og Holter finner at ytringer som er «roligere» og mer behersket i sin uttrykksform, gjerne har mer ekstremt innhold, og mer konsistent og målrettet argumentasjon, enn kommentarer som er grovere i formen.²⁷ De argumenterer for at kommentarene med mest støtende språkbruk ikke nødvendigvis har de mest radikale avsenderne.

Dette peker også mot betydningen av sosial bakgrunn og ressurser i nettdebattene. Folk har ulike forutsetninger for – og evner til – skriftlig formidling, og dette kan til en viss grad henge sammen med utdanningsnivå. I en tidligere undersøkelse fant vi for eksempel at de som innrømmer å skrive kommentarer som kan oppfattes som hetsende, hatefulle eller rasistiske, har lavere utdanningsnivå enn gjennomsnittet.²⁸ Ikke alle har en språkmektighet som gjør at de kan pakke ytringene sine inn i en tilsynelatende akademisk og faktapreget språkdrakt. Samtidig vil en mer velartikulert og behersket uttrykksform kunne gi ytringen en større legitimitet og tyngde.

AVSLUTNING

I dette kapitlet har vi undersøkt perspektivet til dem som deltar i opphetede og aggressive nettdebatter, og som har en debattatferd som kan karakteriseres som grenseoverskridende. Altså har vi sett nærmere på dem som står bak det mange oppfatter som en uønsket debattstil, og undersøkt hva som kan motivere folk til å ytre seg i opphetede og aggressive nettdebatter, og hvordan deltakerne i slike debatter selv begrunner og legitimerer sin debattatferd.

Våre analyser viser at det kan være nyttig å skille mellom grenseoverskridende *språklige virkemidler* og grenseoverskridende *meningsinnhold* i nettdebattene. Som vi har sett, uttrykker debattantene i denne studien at de egentlig ønsker seg saklige og informative debatter, og de er kritiske til personangrep og overdreven aggresjon. Samtidig kan de innrømme at de bruker språklige virkemidler som er proble-

27 Fangen og Holter, «The Battle for Truth».

28 Nadim mfl., *Gråsoner og grenseoverskridelser på nettet*.

matiske og lite konstruktive, men mener at det er berettiget, enten fordi kampen de kjemper eller andres debattatferd rettferdiggjør det, eller fordi det er nødvendig for å nå gjennom støyen i debatten.

Grenseoverskridende meningsinnhold refererer derimot til debattanters oppfatninger og meninger – hva de ytrer – og det er mye større motstand mot å identifisere meningsinnholdet i ytringene som kontroversielt eller problematisk. Mange av debattantene har et klart formål eller prosjekt med debattvirksomheten sin, og de forstår gjerne selve innholdet i ytringene som nøytral informasjon eller rene fakta.

Språklige og innholdsmessige grenseoverskridelser henger ikke nødvendigvis sammen. Mens det i noen tilfeller er klart at folk ytrer seg relativt moderat fordi de har et moderat standpunkt, kan andre fyre av språklige ukvemsord for å «ta igjen» eller få fram et poeng uten at det ligger veldig mye refleksjon bak. Atter andre kan uttrykke svært stigmatiserende og grove karakteristikk om grupper i samfunnet i et tilsynelatende dempet og faktapreget språk. På samme måte som ytringens språkdrakt kan være førende for i hvilken grad den oppleves som krenkende og grenseoverskridende av mottakeren, synes det som om debattantene selv har lettere for å erkjenne at de bruker problematiske språklige virkemidler, enn at de for midler et kontroversielt og grenseoverskridende meningsinnhold.

Skillet mellom ulike grenseoverskridelser tydeliggjør to innsikter om opphetede og aggressive nettdebatter: For det første kan disse debattene til en viss grad ses som et uttrykk for ideologiske motsetninger som vi finner i samfunnet. Vi har sett hvordan en del debattanter kommer inn i nettdebatter med klare og ytterliggående ideologiske posisjoner, klare fiendebilder og en opplevelse av nettdebattene som en krig, og de utfordrer dermed normer for *hva* som anses som akseptabelt å ytre (grenseoverskridende meningsinnhold). Uavhengig av ideologisk ståsted har debattantene i studien til felles at de opplever seg som motstemmer til en konsensuspreget debatt, og de forstår grenseoverskridende innlegg som et resultat av sinne og frustrasjon over å ikke bli hørt.

For det andre antyder intervjuene hvordan grenseoverskridende språkbruk kan føre til en eskalerende og polariserende dynamikk hvor normene for *hvordan* det er akseptabelt å ytre seg, utfordres (grenseoverskridende språkbruk). Debattantene beskriver seg til en viss grad som ofre for debattkulturen de tar del i. De forklarer til dels sin egen debattstil med at de svarer på andres angrep eller senker seg ned til de andres nivå. Denne typen «tit-for-tat»-strategi eller reaktiv aggresjon²⁹ kan gjøre at debattene fort eskalerer. Det er altså viktig å forstå dynamikkene som

29 Hutchens mfl. «How Could You Think That?!?!».

oppstår i disse debattene, hvordan debatter eskalerer, og hvordan grensene for akseptable ytringer utfordres og flyttes.

Et spørsmål som raskt reiser seg, er hvordan vi skal definere hvor grensen for akseptable ytringer går og, ikke minst, hvem som skal ha makt til å definere grenseoppgangen. Én ting er innlegg som bryter med loven, og som slik er definert av samfunnet som utenfor ytringsfrihetens grenser. Men hvor skal grensene settes av moderatorer og globale plattformer for alle andre typer provoserende, støtende eller grenseoverskridende ytringer? Medieforskere har påpekt faren for at strenge regler først og fremst stenger ute dem som bryter med normer om høflighet, smak og anstendig språk – mer enn at selve innholdet i en ytring er det avgjørende.³⁰ Det kan bety at en viss type debattanter – med færre ressurser og språkmektighet – rammes i uforholdsmessig stor grad. Det kan være at en sunn debattkultur bør ha rom for både saklig argumentasjon og et visst nivå av tøff polemikk og klare fronter.³¹

Debattantene i denne undersøkelsen identifiserer seg ikke med de negative og stereotype forestillingene om folk som deltar i opphetede og aggressive nettdebatter, som «netttroll» eller «netthatere». De ønsker å oppnå noe med sin debattdeltakelse og mener at de bruker de virkemidlene som skal til for å nå gjennom og bli hørt. Hvis formålet er å nå slike debattanter for å adressere det problematiske i deres debattatferd, må man ta på alvor deres prosjekter, bekymringer og deres livssituasjon. Kanskje like viktig er det imidlertid å se på hvordan de nye mediens egen virkemåte bidrar til en informasjonsinfrastruktur som fremmer polarisering og affekt. Som debattantene selv påpeker: Det at de som deltar, kan skjule sin egen fulle identitet og heller ikke eksponeres for noen form for informasjonsdybde om dem de diskuterer med, bidrar til høy aggresjon og affekt. Disse nettforaene mangler en «dempende» infrastruktur som kan bidra til medmenneskelig innlevelse eller hensyn til andres følelser. Samtidig bidrar plattform-funksjonene til at det er nettopp budskap som vekker affekt og aggresjon, som oppnår synlighet og reaksjoner – og som dermed blir toneangivende i debattene.

30 Chen, *Online Incivility and Public Debate: Nasty Talk*. (Springer, 2017); Papacharissi, «Democracy Online: Civility, Politeness, and the Democratic Potential of Online Political Discussion Groups.» *New Media & Society* 6, no. 2 (2004): 259–83.

31 Ksiazek mfl., «Discussing the News: Civility and Hostility in User Comments.» *Digital Journalism* 3, 6 (2015): 850–70.

REFERANSER

- Ask, Kristine, Stine Helena Bang Svendsen og Henrik Karlstrøm. «Når jentene må inn i skapet: Seksuell trakassering og kjønnsfrihet i online dataspill.» *Norsk medietidsskrift* 22, 1 (2016).
- Brandtzæg, Petter Bae. «System 1 På Facebook.» *Samtiden* 2 (2019): 34–41.
- Buckels, Erin E., Paul D. Trapnell og Delroy L. Paulhus. «Trolls Just Want to Have Fun.» *Personality and Individual Differences* 67 (2014): 97–102. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.01.016>.
- Carter, Kimberly A. «Type Me How You Feel: Quasi-Nonverbal Cues in Computer-Mediated Communication.» *ETC: A Review of General Semantics* 60, 1 (2003): 29–39.
- Chen, Gina Masullo. *Online Incivility and Public Debate: Nasty Talk*. Cham: Springer, 2017.
- Eggebo, Helga, Lindis Sloan og Mari Helenesdatter Aarbakke. (2016). *Erfaringer med digitale krenkelses i Norge* (KUN-rapport 2016: 1). KUN Senter for kunnskap og likestilling.
- Erjavec, Karmen og Melita Poler Kovačić. «'You Don't Understand, This Is a New War!' Analysis of Hate Speech in News Web Sites' Comments.» *Mass Communication and Society* 15, 6 (2012): 899–920.
- Fangen, Katrine og Carina Riborg Holter. «The Battle for Truth: How Online Newspaper Commenters Defend Their Censored Expressions.» *Poetics* 80 (2019). <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2019.101423>.
- Foxman, Abraham H. og Christopher Wolf. *Viral Hate: Containing Its Spread on the Internet*. New York: Macmillan, 2013.
- Hallin, Daniel C. *We Keep America on Top of the World: Television Journalism and the Public Sphere*. London: Routledge, 1994.
- Hmielowski, Jay D., Myiah J. Hutchens og Vincent J. Cicchirillo. «Living in an Age of Online Incivility: Examining the Conditional Indirect Effects of Online Discussion on Political Flaming.» *Information, Communication & Society* 17, 10 (2014): 1196–211. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2014.899609>
- Hutchens, Myiah J., Vincent J. Cicchirillo og Jay D. Hmielowski. «How Could You Think That?!?: Understanding Intentions to Engage in Political Flaming.» *New Media & Society* 17, 8 (2015): 1201–19. <https://doi.org/10.1177/1461444814522947>.
- Jane, Emma A. «Your a Ugly, Whorish, Slut'» *Feminist Media Studies* 14, no. 4 (2014): 531–46. <https://doi.org/10.1080/14680777.2012.741073>.
- Ksiazek, Thomas B., Limor Peer og Andrew Zivic. «Discussing the News: Civility and Hostility in User Comments.» *Digital Journalism* 3, 6 (2015): 850–70. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.972079>.
- McNamee, Lacy G., Brittany L. Peterson og Jorge Peña. «A Call to Educate, Participate, Invoke and Indict: Understanding the Communication of Online Hate Groups.» *Communication Monographs* 77, no. 2 (2010): 257–80. <https://doi.org/10.1080/03637751003758227>.
- Moor, Peter J., Ard Heuvelman og Ria Verleur. «Flaming on Youtube.» *Computers in human behavior* 26, 6 (2010): 1536–46.
- Nadim, Marjan, Kjersti Thorbjørnsrud og Audun Fladmoe. *Gråsoner og grenseoverskridelser på nettet: En studie av deltagere i opphetede og aggressive nettdebatter*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning (2021).
- Papacharissi, Zizi. *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Papacharissi, Zizi. «Democracy Online: Civility, Politeness, and the Democratic Potential of Online Political Discussion Groups.» *New Media & Society* 6, no. 2 (2004): 259–83. <https://doi.org/10.1177/1461444804041444>.
- Quandt, Thorsten. «Dark Participation.» *Media and Communication* 6, 4 (2018): 36–48.
- Rauch, Jonathan. *The Constitution of Knowledge: A Defense of Truth*. Washington, District of Columbia: Brookings Institution Press, 2021.
- Southern Poverty Law Center. *The Year in Hate and Extremism 2019*. (2020). Hentet fra: <https://www.splcenter.org/year-hate-and-extremism-2019>